

Märkmeid varatotalitaarsest riigist

Tarmo Kulmar

Huvi totalitaarse riigi võimalike avaldumisvormide vastu kauges minevikus tekkis mul aastakümnete eest. Põhilise tõukejõu andis muidugi NSV Liidu lagunemisprotsessi jälgimine, kuid olin ka varem uurinud Peruu inkade riigi omapära. Lisaks pakkus võrdlusmaterjali kirjanodus, mis käsitles Hiina tsentraliseeritud riigi tekkimist ja Shang Yangi (390–338 eKr) legalistlikku filosoofiat. Ajapikku kogunes piisavalt palju ainet, et välja töötada nn varatotalitaarse riigi kontseptsioon,¹ võttes samas arvesse olulisi erinevusi, mida leidsid politoloogiklassikud, kes on käsitlenud totalitaarset riiki 20. sajandi nähtusena.²

Artikkel on valminud Eesti Teadusagentuuri grandil PUT 500 ja Tartu Ülikooli teaduse baasfinantseerimise toetusel.

¹ Kontseptsioon on süsteemselt avaldatud esimest korda: Tarmo Kulmar. Die Totalität des Inkareiches und die Rolle der Religion. — *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, Vol. 6, nr 1, 2002, lk 38–49; inglise keeles: Tarmo Kulmar. Totalitarianism and the Role of Religion in the Inca State. — *Folklore*, 23/24. Electronic Journal of Folklore, printed version. Tartu: Folk Belief and Media Group of the Estonian Literary Museum, 2005, lk 25–39; <https://folklore.ee/folklore/vol23/incastate.pdf> ; eesti keeles: Tarmo Kulmar. Inkade riigi totaalsus ja religiooni osa selles. — Tarmo Kulmar. Tõsilood muinasrahvastest. (Eesti mõttelugu, 76.) Tartu: Ilmamaa, 2007, lk 250–260.

² Klassikalise totalitarismikäsitluse kohta vt nt: Hannah Arendt. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & World, 1966; Carl Joachim Friedrich & Zbigniew K. Brzezinski. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York: Praeger, 1956; Juan J. Linz. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. — Fred I. Greenstein & Nelson W. Polsby (toim). *Macropolitical theory: Handbook of Political Science*. (Addison-Wesley series in political science, Vol. 3.) Reading (Mass.): Addison-Wesley, 1975, lk 175–196, 264–274.

Kõnesoleva kontseptsiooni järgi võib varatotalitaarse³ riigi puhul eristada järgmisi tunnusgruppe:

- süsteemi ajaloolis-poliitilised tekke- ja hävingupõhjused,
- administratsioon ja haldus,
- majandus,
- sotsiaalelu,
- õiguskord,
- ideoloogia,
- välispoliitika.

Seitsmel tunnusgrupil on omakorda rida tunnuseid, mida käsitlen järgneva vaatluse käigus. Kui mingi riigikord või valitsemissüsteem vastab kõikidele alltoodud tunnusjoontele, siis on tegemist varatotalitaarse riigi ideaaljuhtumiga. Mida vähematele esitatud tunnusjoontele mingi valitsemissüsteem vastab, seda nõrgem on selle võimalik totalitaarsuse aste. Loomulikult, mida rohkem on vastava kaasuse kohta informatsiooni, seda suurem on hinnangu tõenäoline tõelevastavus.⁴

Järgnevalt võrdlen esimest korda eelnimetatud seitsmest tunnusgrupist lähtudes kõiki nelja riiginäidet, milles olen leidnud varajase totalitarismi tunnuseid: Peruu inkade impeeriumi,⁵ Hiina Qini impeeriumi,⁶

---

³ Mõistet „varatotalitaarne“ kasutasin esimest korda tekstides: Tarmo Kulmar. Die Möglichkeit einer frühtotalitären Gesellschaft und die Rolle des religiösen Grundtextes im totalitären Staat. — *Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte*, Vol. 40, 2006, lk 69–78; eesti keeles: Tarmo Kulmar. Religioosse identiteedi probleem nn varatotalitaarsetes ühiskondades. — Kulmar, Tarmo. Tõsilood muinasrahvastest. (Eesti mõttelugu, 76.) Tartu: Ilmamaa, 2007, lk 261–270. Varem kasutasin nähtuse kohta pikemaid seletusi.

⁴ Vt põhitegurite kohta lähemalt nt: T. Kulmar 2007, Inkade riigi totaalsus ja religiooni osa selles lk 250–243.

⁵ Vt viide 1.

⁶ Esimest korda: Tarmo Kulmar. Vana-Hiina Qini keisririigi valitsemissüsteemi olemusest. — *Mäetagused*, 35: Elektrooniline ajakiri. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi rahvusundi ja meedia rühm, 2007, lk 141–154. <https://folklore.ee/tagused/nr35/kulmar.pdf>; kordustrükk: Tarmo Kulmar. Vana-Hiina Qini keisririigi valitsemissüsteemi olemusest. — Tarmo Kulmar. Tõsilood muinasrahvastest. (Eesti mõttelugu, 76), Tartu: Ilmamaa, 2007, lk 284–296; inglise keeles: Tarmo Kulmar. On the Nature of the Governing System of the Qin Empire in Ancient China. — *Folklore*, 59: Electronic Journal of Folklore, printed version. Tartu: Folk Belief and Media Group of the Estonian Literary Museum, 2014, lk 165–178. <https://folklore.ee/folklore/vol59/kulmar.pdf>.

Egiptuse Uue riigi aegse vaarao Ehnatoni impeeriumi⁷ ja Hiina Sui impeeriumi.⁸ Lisan kohe, et inkade ja Qini impeeriumil ma väga pikalt ei peatu, sest olen neist sellest aspektist lähtudes varem korduvalt kirjutanud. Ehk pakub rohkem huvi küsimus, kui suurel määral kehtib varatotalitarismi kontseptsioon Ehnatoni ja Sui riikide suhtes. Muide, esimest soovitas mul sellest seisukohast uurida Michael Heltzer, teist Linnart Mäll.

1. Süsteemi tekkimise ja hävimise ajaloolis-poliitilised põhjused⁹

Sise- või välispoliitilise või mõlema kriisisituatsiooni olemasolu; süsteemi loomine subjektiivsel teel (riigivalitseja isiku keskselt) objektiivseid ohutegureid ära kasutades; suhteliselt lühiajaline kestus; süsteemi hävimine kas seismise kriisiolukorra tõttu või välisjõu surve.

Inkade keisririik (1438–1532) tekkis sise- ja välispoliitilises kriisisituatsioonis subjektiivsel teel objektiivseid ohutegureid ära kasutades. Kasutades ära tšankade kallaletungi, ühendas Andides asunud Cuzco väikeriigi valitseja Pachacutec Yupanqui oma juhtimise alla naaberriikide sõjaväed, kuid pärast võitu asus ise vallutussõdu pidama ja rajas Tahuantinsuyu (ketšua keeles Nelja Ilmakaare Riik) impeeriumi. Riigi kestus oli suhteliselt lühike (kõrgeaeg langes aastas 1470–1525). Inkade riik hävis sisemise kriisiolukorra (kodusõja) ja välisurve (hispaanlaste sissetungi) koosmõjul.

Qini keisririik (221–207 eKr) tekkis välispoliitilises kriisiolukorras sõjaliste vallutuste tulemusena. Sisuliselt ühendas Qini kuningas

⁷ Tarmo Kulmar. Vaarao Amenhotep IV (Ehnatoni) riigivalitsemisviisi võimalikust eripärast. — Mäetagused, 42: Elektrooniline ajakiri. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi rahvausundi ja meedia rühm, 2009, lk 111–122. <https://folklore.ee/tagused/nr42/kulmar.pdf>.

⁸ Tarmo Kulmar. Hiina keisririigi valitsemise võimalikust eripärast Sui dünastia ajal (581–618 pKr). — Mäetagused, 47: Elektrooniline ajakiri. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi rahvausundi ja meedia rühm, 2011, lk 125–134. <https://folklore.ee/tagused/nr47/kulmar.pdf>.

⁹ Siin ja edaspidi loobun järgneva võrdluse käigus oma töödele viitamast. Keda mu pikem arutluskäik ja vastav kirjandus lähemalt huvitab, saab sellega hõlpsasti tutvuda viidetes 1, 6, 7 ja 8 ära toodud tekstides, mis kõik on pealegi üles ehitatud ühesugusele printsiibile toetudes ehk nende seitsme põhiteguri kaupa.

Ying Zheng, hilisema nimega Qin Shi-huangdi (Esimene keiser), Hiina enda valitsemise alla. Nii nagu enamik totalitaarseid riike, kestis ka Qini keisririik suhteliselt lühikest aega (14 aastat) ja lagunes pärast Qin Shi-huangdi surma peatselt kuhjunud sisevastuolude tulemusel.

Egiptuse vaarao Amenhotep IV, keda tuntakse rohkem **Ehnatoni (1350–1334 eKr)** nime all, sai päranduseks õitsva riigi. Reformide algataja ja läbiviija oli vaarao Ehnaton ise, kes asus kahandama peajumal Amoni preestrite ja vana õukonna mõjuvõimu. Ei ole võimatu, et Ehnaton tunnetas erinevaid pingeid, mida pidas kuningavõimule ohtlikuks — preesterkonna poliitilist ja (ilmselt) korrumppeerunud ametnikkonna majanduslikku survet. Reformid keetsid vaid kümmekond aastat, sest Ehnaton ilmselt mõrvati. Süsteem hävis, sest ulatuslikele ümberkorraldustele astuti laial rindel vastu, ja nn revolutsioon ülalt kukkus läbi. Seega tekkis Ehnatoni riik sisepoliitilises kriisisituatsioonis subjektiivsel teel objektiivseid ohutegureid ära kasutades, kestis lühikest aega ja hävis kuhjunud sisevastuolude tulemusel.

Sui dünastia (581–618) rajaja keiser Wendi ühendas Hiina pärast ligikaudu 450 aastat kestnud killustatuse ajajärku sõjalisel teel taas ühtse kesk- võimu alla ja lõi tsentraliseeritud riigi. Sui dünastia oli võimul 37 aastat. Keiser Yangdi ebapopulaarsed sise- ja välispoliitilised sammud põhjustasid ulatusliku vastuseisu ning Sui dünastia kaotas võimu. Seega tekkis Sui riik sise- ja välispoliitilises kriisiolukorras subjektiivsel teel, kestis suhteliselt lühikest aega ning lagunes kuhjunud sise- ja välisvastuolude tulemusel.

2. Administratsioon ja haldus

Rahvast kaugenenud võimueliit; rangelt tsentraliseeritud kesk- võim; ametnikkonna äärmuslik bürokratiseerumine; absoluutne kontroll teabe leviku ja tarbimise üle.

Inkade riiki juhtis lihtrahvast eraldunud, päritav ja teenetele tuginev võimueliit. Riigiaparaadile oli iseloomulik administratiivne tsentraliseeritus, bürokratiseerunud ametnikkond ja taotlus hallata teavet kõikide eluvaldkondade kohta.

Qini riigis toimis tõhus riigiaparaat, mille abil rahvast eraldunud võimueliit teostas bürokratiseerunud ametnikkonna toel rangelt tsentraliseeritud kesk- võimu, püüdes riigielu nähtusi absoluutselt kontrollida.

Võib arvata, et Ahet-Atonisse eraldunud vaarao **Ehnaton** ei olnud täiel määral teadlik tegelikust olukorrast, eriti oma reformide ebaõnnestumisest. Vaarao puutus lihtrahvaga kokku vaid Atoni kultuse avalikel riitustel, kus kiiduavaldused jätsid talle väära mulje. Keskvõimu toimumist häiris suuresti asjaolu, et kolmes pealinnas (senises pealinnas Teebas, vanas ajaloolises pealinnas Memfises ja uues pealinnas Ahet-Atonis) kehtis vastavalt vana õukonna, Alam-Egiptust kaitsva Horemhebi sõjalise juhtkonna ja Ehnatoni pooldava uue õukonna kolmikvõim. Ei ole põhjust pidada Ehnatoni uut ametnikkonda rohkem bürokratiseerunuks kui tema isa Amenhotep III ajal, pigem püüdis ta vana ametnikkonna mõjuvõimu vähendada. Oletatavasti esines teabe leviku kontrollimisel mitu vastandlikku suundumust: vaarao püüdis rahvale näidata, et Atoni kultus on populaarne ja edukas, preestrid ja vanameelsed ametnikud püüdsid Ahet-Atoni õukonna eest vaarao käskude boikoteerimist varjata ning Ahet-Atoni õukond omakorda üritas idealistist vaarao eest varjata tegelikku olukorda. Majanduse halvenedes võis mingil määral kõne alla tulla toiduainete tarbimise reglementeerimine, kuigi selle kohta andmed puuduvad. Kokkuvõttes kehtivad selle grupi tunnused Ehnatoni kaasuse puhul osaliselt ja tinglikult.

Sui keiser Wendi lõi tsentraliseeritud võimuaparaadi, mida iseloomustas ametnikkonna tugev bürokratiseerumine. Maksusüsteem võimaldas tarbimist tõhusalt kontrollida, mis aga eeldas ulatuslikku teabeteenistust. Riigivõimu kindlustamisele aitas kaasa ka elanikkonna demilitariseerimine. Wendi poja Yangdi ajal süsteem kinnistus ja muutus jäigemaks. Kokkuvõttes vastab Sui impeerium suure tõenäosusega selle teguri tunnustele.

3. Majandus

Riikliku omandi domineerimine eraomandi üle või eraomandi puudumine; suund võimalikult iseseisvale majandusele; tootmise ja tarbimise keskne ja jäik planeerimine ning kontroll; üleüldine töökohustus; kunstlikult kehtestatud turusuhted; riikliku sunduse rakendamine suurprojektide elluviimisel.

Majanduse vallas oli **inkade** riigile omane piiratud eraomandus, autarkiline tootmine, tootmise plaanipärane spetsialiseerimine, n-ö

keskusest juhitud vahetuskaubandus ja suurrajatiste loomine riigi sunduse alla rakendatud inimmasside osavõtul.

Qini riigis domineeris suundumus allutada vana aristokraatia eraomand riigile (s.t keisrile), kehtisid võrdlemisi autarkiline majandusviis, tootmise ja tarbimise planeerimine, üleüldine töökohustus, kunstlikult sätestatud turusuhted ning riikliku sunduse rakendamine suurprojektide elluviimisel.

Ehnatoni-aegses Egiptuses esines mitut liiki omandit, kuid domineerisid just erinevad eraomandi vormid. Vanaaja majandussuhted, sealhulgas Egiptuses, olid juba oma loomult ennekõike üpris autarkilised — väliskaubanduse osa oli väike ja puudutas põhiliselt luksuskaupu. Ei ole teada, et Ehnaton oleks püüdnud kehtestada midagi plaanimajanduse sarnast. Üleüldist sunduslikku töökohustust ei eksisteerinud, kuigi seda võis uue pealinna ehitamisel ajuti ette tulla. Mässudest põhjustatud majanduskaose süvenedes võidi perioodi lõpupoole püüda toiduaineid normeerida, kuid see on vaid oletus. Kuigi kogu Egiptuse ajaloos rakendati töömahukate rajatiste ehitamiseks sunniviisiliselt suuri inimhulki, ilmneb Ehnatoni puhul see tendents peamiselt Atoni tempelite, eriti aga uue pealinna Ahet-Atoni kiiretempolisel rajamisel. Järelikult sobivad selle teguri tunnused Ehnatoni kaasusega pigem vähesel määral.

Sui riigis domineeris eraomand riikliku üle. Ka nn kaevupõllusüsteemile omane talupoegade kogukondlik omand oli pigem üks eraomandi vorme. Tootmine allus kesksele planeerimisele — eksisteeris plaanimajandus. Andmeid tarbimise kontrollimise üle ei ole ja vabaturg toimis. Riiklikku sundust rakendas aga eriti keiser Yangdi Suure Müüri edasi ehitamisel ning Jangtse ja Huanghe jõgesid ühendava Suure Kanali ehitustöödel, mille üheks teostusviisiks oli üleüldine talupoegade töökohustus. Kokkuvõttes vastab Sui impeerium väga suures osas antud grupi tunnustele.

4. Sotsiaalelu

Suund elukorralduse reglementeerimisele riiklike plaani- ja kontrollimehhanismide abil; liikumisvabaduse ja muude isikuvabaduste piiramine; segregatsioon teatud ühiskonnakihtide suhtes; teatud ühiskonnagruppide assimileerimine; vähemuste süstemaatiline allasurumine kuni hävitamiseni; riiklik demograafiline kontroll.

Sotsiaalses vallas iseloomustas **inkade riigi** ühiskonda reglementeeritud elukorraldus, sunnismaisus, sotsiaalne tasalülitamine, kõikehõlmav kontroll ja planeerimine, isikuvabaduste täielik puudumine ning alistatud rahvaste etniline assimileerimine.

Qini riigis reglementeeriti kontrollmehhanismide abil ühiskonna struktuuri, piirati liikumisvabadust ja elukutsevalikut, eelistati teatud ühiskonnakihte teistele ning deporteeriti osa elanikkonnagruppe riigi muudesse piirkondadesse ja assimileeriti teiste sekka.

Ei ole teada, et **Ehnaton** oleks üritanud sekkuda töötava rahva traditsioonilisse elukorraldusse või oleks püüdnud piirata liikumisvabadust või muid seisuseomaseid vabadusi, kuid talupoegade sunnismaisus kahtlemata kehtis. Kui kedagi diskrimineeriti, siis olid need kindlasti esmalt Amon-Ra kultuse avalikud pooldajad ja reformidele vastutõtjad, keda ei olnud ilmselt vähe. Ei ole mingeid andmeid vähemuste terroriseerimisest, pigem vastupidi, sest Ehnaton kuulutas Atoni teoloogia kohaselt etnilist ja keelelist samaväärsust. Teadaolevalt ei kehtestatud Egiptuses mingeid iibekontrollimehhanisme. Kokkuvõttes kehtivad antud teguri tunnused Ehnatoni kaasuse puhul vaid vähesel määral.

Ei ole kindlaid andmeid, et **Sui** keisrid oleksid süstemaatiliselt reglementeerinud elukorraldust, piiranud kõrgemate seisuste liikumisvabadust, teostanud eri ühiskonnagruppide suhtes segregatsiooni- ja assimilatsioonipoliitikat või rakendanud sündimuskontrolli. Kui seda tehti, siis ainult riigikaitse eesmärgil põhjapoolsete türgi päritolu hõimude ja korealaste puhul. Seega vastab Sui impeerium antud grupi tunnustele vaid vähesel või kaudsel määral.

5. Õiguskord

Seadusandluse toimimine põhimõttel „see, mis ei ole lubatud, on keelatud“; julmad karistused; ühisvastutuse domineerimine isikuvastutuse ees; teisitimõtlejate jälitamine; repressiivaparaadi olemasolu.

Õiguskorra vallas oli **inkade** riigile omane drakooniline seadusandlus alates julmadest karistustest üksikisikutele kuni massirepressioonideni, ühisvastutuse põhimõte (kogukond vastutas üksikisiku tegude eest) ja igasuguse teisitimõtlemise väljajuurimine, mida teostas selleks määratud riiklik terroriapaarat.

Qini riigi uues seadusandluses kehtestati julmad karistused esma-
joones riigi vastu suunatud kuritegude eest, isikuvastutuse ees dominee-
ris ühismastutus, seaduste tõlgendamisel kehtis põhimõte „see, mis ei ole
lubatud, on keelatud“. Nuhkimine ja pealekaebamine oli igati soositud.
Seaduste täitmist valvas arvukas järelevalve- ja sunniaparaat.

Teadaolevalt ei muutunud **Ehnatoni**-aegse Egiptuse õiguskorraldus
ega ka seadused rangemaks. Puuduvad andmed, et üksikisiku õigus-
rikkumise eest oleks kogukondadele rakendatud senisest rohkem ühis-
vastutust. Küll aga käskis vaarao eriliselt jälgida, kuidas täidetakse tema
korraldusi, mis puudutasid ametnikkonna väljavahetamist, Amoni
preestrite mõjuvõimu vähendamist, Atoni kultuse juurutamist ja vanade
jumalate kultusest loobumist. Selle jälgimiseks ja karistamiseks oli ole-
mas vastav institutsioon. Järelikult kehtivad Ehnatoni kaasuse puhul
antud grupi tunnused pigem osaliselt.

Sui keiser Wendi süstematiseeris õigussüsteemi, kaotas enamiku
julmadest karistustest ja tegi karistuste määramise paindlikumaks,
võimaldades asendada füüsilisi karistusi rahatrahvidega. Põhiliselt kehtis
isikuvastutus, ühismastutust rakendati vaid keisrivastaste kuritegude
eest, mis on olnud muistsele Hiina õigussüsteemile traditsiooniliselt
omane — korrakaitseinstitutsioon tegutses vajaduste piires. Teadaolevalt
ei muutnud Yangdi oma eelkäija kehtestatud õiguskorda. Seega näitab
Sui riigi õiguspoliitika hoopis vastupidiseid tendentse ega vasta pigem
selle grupi tunnustele.

6. Ideoloogia

*Süsteemi aluseks olev filosoofia või religioon on muudetud spetsiaalse
propagandaaparaadi toel ametlikuks riigiusundiks; mütologiseeri-
tud isikukultus; eesmärgipärased massitseremooniad; doktrineeritud
etnotsentrism; eesmärgipäraselt suunatud haridus- ja kultuuripoliitika;
avaliku teabe ja ajalookäsituse tsenseerimine mõtlemise ühtsustamise
eesmärgil.*

Ideoloogia vallas iseloomustas **inkade** riiki riigiusundi kasutamine
riigikorra põhendamise ja õigustamise funktsioonis, ainuvalitseja kultus,
eesmärgipärase massilise osavõtuga kultustseremooniade korraldamine,
etnotsentrism välispoliitika doktriinina, teabe ja ajaloo tsenseerimine,

koolihariduse valikuline ja eesmärgipärane kasutamine ning erilise propagandaaparaadi olemasolu.

Qini riigis oli legalistlik riigiõpetus koos loodususundilise taevakultusega kuulutatud ametlikuks riigiusundiks. Konfutsianism religiooni ja filosoofiana, samuti teised filosoofilised koolkonnad olid keelatud ning karistatavad. Lisandus mütologiseeritud keisrikultus, doktriineeritud etnotsentrism ning eesmärgipäraselt suunatud haridus- ja kultuuripoliitika koos teabe ja ajalookäsituse tsenseerimisega mõtlemise ühtsustamise eesmärgil.

Ehnatoni reformide aluseks oli tema loodud ainujumala Atoni kultus, mis omandas riigiideoloogia staatuse. Seda propageeris ja juurutas selleks loodud Atoni preesterkond. Atoni kultus samastati riigi tasemel vaarao Ehnatoni isikukultusega. Atoni ja vaarao auks viidi läbi avalikke riitusi, millest võtsid osa suured rahvahulgad. Ent etnotsentrismist ei saa antud ajastul küll rääkida. Egiptlastele oli dogmaatiline ksenofoobia üldse võõras — eriti avarad võimalused avanesid võõramaalastele Uue riigi perioodil. Ehnaton jutlustas koguni kõikide inimeste võrdväarsust Atoni ees. Vaarao käskis Atoni õpetust süstemaatiliselt levitada. Siiski, teabe ja ajaloo tsenseerimist tõendavad sammud, mis võeti ette selleks, et Atoni ja mingil määral ka teiste jumaluste kultus unustusse vajuks. Järelikult vastab Ehnatoni kaasus, välja arvatud üks erand, üsna täielikult selle grupi tunnustele.

Sui riik oli ideoloogiliselt konfutsiaanlik, konfutsianism oli riigiusundi staatuses, kuid Wendi ajal püüdis riigivõim ka taoistide ja budistidega läbi saada. Teadaolevalt ei rakendatud selle dünastia ajal eelloetletud ideoloogilisi meetmeid ei süstemaatiliselt ega eesmärgipäraselt. Seega, ideoloogia vallas pigem ei vasta Sui impeerium selle grupi tunnustele.

7. Välispoliitika

Poliitilise hegemoonia taotlemine naaberterritooriumide suhtes; pidev valmistumine agressiooniks ja pidev valmisolek agressiooni ellu viimiseks; riigi välispoliitika süstemaatiline teostamine jõupositsioonilt ja sõjaliste vahenditega.

Inkade impeeriumi hegemonistlik ja ekspansionistlik agressiivne välispoliitika oli vahend ametliku riigiusundi kui politiseeritud reli-

gioosse õpetuse elluviimiseks. Inkade riik vastab täielikult selle grupi tunnustele.

Qini riik lõi hiiglasuure regulaararmee, mille eesmärk oli poliitilise hegemonia taotlemine naaberterritooriumide suhtes ja agressiivse välispoliitika süstemaatiline teostamine. Hiina Qini riik vastab täielikult selle grupi tunnustele.

Välispoliitika oli **Ehnatoni** valitsemise ajal kõige edutum valdkond, mille põhjuseks oli Horemhebile alluva väejuhatuse eemalviibimine õukonnast, vaarao halb informeeritus ja tema kestev hõivatus usu- ja siseasjadega. Seega ei vasta Ehnatoni välispoliitika selle grupi tunnustele.

Sui keiser Wendi lõi impeeriumi teisi Hiina riike vägivaldselt annekteerides. Keiser Yangdi pidas kolm edutut sõda Korea Koguryo riigiga, mis laostas Hiina riigi, ja lõi sellega sisepoliitilised eeldused Sui dünastia languseks. Kokkuvõttes vastab Sui impeerium täielikult antud grupi tunnustele.

Järeldused

Lähtudes konkistaajastu Hispaania kroonikateadetest ja tuginedes Sima Qiani kroonikale, vastavad **inkade** riik Tahuantinsuyu ja Hiina **Qini** dünastia aegne keisririik kõigi seitsme tunnusgrupi põhjal **täiel määral** varatotalitaarse riigi tunnustele.

Seevastu Egiptuse Uue riigi vaarao **Ehnatoni** riik ja Hiina **Sui** dünastia keisririik vastavad varatotalitaarse riigi tunnustele vaid **osaliselt**. Ometi on nende vahel ka erinevusi.

Ehnatoni valitsemisviis vastab ajaloolis-poliitiliste põhjuste ja ideoloogiliste tegurite osas täielikult või peaaegu täielikult varatotalitaarse riigi tunnustele. Osaliselt kehtib see administratsiooni ja õiguskorra kohta. Vaid vähesel määral võib leida varatotalitaarsuse tunnuseid majanduses ja sotsiaalelus. Varatotalitaarsuse tingimused ei ole üldse täidetud üksnes välispoliitika teguri puhul. Kokkuvõttes saab küllalt suure tõenäosusega järeldada, et vaarao Amenhotep IV *alias* Ehnaton oli teel varatotalitaarse riigivalitsemisviisi poole.

Ainult ajaloolis-poliitiliste põhjuste ja välispoliitika grupi tunnuste osas vastab Sui riigi valitsemisviis täielikult varatotalitaarse riigi tunnustele. Väga suurel määral kehtib see administratsiooni (halduse) ja majan-

duse puhul. Väga vähesel või kaudsel määral võib leida varatotalitaarsuse tunnuseid sotsiaalelu vallas, ent õiguskorra ja ideoloogia tegur neid tunnuseid kas ei näita või pigem ei näita. Kokkuvõttes võib järeldada, et Sui impeerium vastab varatotalitaarsele valitsemisviisile väliste riigitunnuste alusel, nagu tekkimine ja hääbumine, välispoliitika, haldus ning majandus; seevastu sisemised riigitunnused — ühiskond, õigus ja ideoloogia — ei ole üldjoontes varatotalitaarsele riigile omased.

Seega võib vana- ja keskaja ajaloos eristada mitmeid erinevaid varatotalitaarse riigi mudeleid, mille lähem tundmaõppimine, kõnelemata uute näidete leidmisest, võib osutada põnevaks ettevõtmiseks.